

Turku 1812 ja valistuksen geopolitiikka

A l p o J u n t u n e n

Kesällä 2012 Turkuun Aurajoen rannalle pystytettiin Venäjän keisari Aleksanteri I:n ja Ruotsin kruununprinssi Kaarle Juhanan patsas hallitsijoiden 200 vuotta aikaisemman tapahtuneen tapaamisen kunniaksi. Kaikki eivät olleet tapahtumasta hyvillään jo siksi, että kuvanveistäjä ja rahoitus tulivat Venäjältä. Patsaan katsottiin vahvistavan venäläisyyttä Suomessa. Tapahtumaan liittynyt keskustelu kertoo siitä, että Turussa oli unohdettu hallitsijoiden tapaamisen merkitys. Tuolloin tehtiin merkittäviä suurpoliittisia ratkaisuja ja vahvistettiin valistuksen maantieteelliseen käsitykseen perustuvat Venäjän ja Ruotsin rajat, kuten Nils Erik Villstrand on huomioinut.

Aleksanteri I ja Kaarle Juhana olivat uuden aikakauden edustajia. Venäjän keisari oli saanut erinomaisen kasvatuksen, ja Kaarle Juhana oli Ranskan vallankumouksen kasvatti. 1700-luvulla oli syntynyt oppi luonnollisista rajoista, jonka mukaan rannikot, suuret joet ja vuoristot muodostavat luonnolliset valtioiden väliset rajat. Haminan rauhanneuvotteluissa 1809 noudatettiin näitä periaatteita. Uusi Ruotsin ja Venäjän välinen raja vedettiin kulkemaan pitkin Poh-

janlahtea, ja pohjoisessa raja jatkui Tornion- ja Muonionjokea pitkin Norjan rajalle.

Vuodesta 1809 Venäjällä oli lännessä luonnollinen raja, jonka katsottiin vastaavan imperiumin turvallisuustarpeita. Rajan takana oli vanha vihollinen, ja valloitetun maan asukkaat tunsivat edelleen kuuluvansa Ruotsiin. Eurooppalaisen suursodan raivotessa Venäjä halusi vakiinnuttaa luoteisrajansa politiikalla eikä väkivallalla. Suomelle myönnettyllä autonomialla oli siksi suuri geopolitiittinen merkitys. Itämereen rajoittuvat Suomi ja Ahvenanmaa muodostivat Pietarin turvavyöhykkeen, jota vahvistettiin integroimalla Suomen johtavat piirit, upseeristo, virkamiehet ja korkein papisto, suosiollisiksi Venäjälle.

Ruotsin kannalta asiat olivat toisin. Suomen, Sveaborgin ja Ahvenanmaan menettänyt Ruotsi katsoi olevansa invalidi, joka oli kadottanut sotilaallisen voimansa. Isänmaan kohtalosta huolestuneet patriootit syrjäyttivät poliittisia realiteetteja ymmärtämättömän Kustaa IV:n, mutta jäljelle jäivät kruununperimysongelmat. Hallitsijaksi valittu Kustaa III:n veli Kaarle XIII oli lapseton ja valanperijäksi valittu Tanskan prinssi kuoli yllättäen.

Hädän hetkellä Ruotsi kääntyi vanhan tukijansa Ranskan puoleen. Elokuussa 1810 Ruotsin kruununperijäksi valittiin Ponte Corvon ruhtinas, marsalkka Jean Baptiste Bernadotte, kokenut ammattisotilas, jonka toivottiin Ranskan avulla valtaavan Suomen takaisin. Ruotsalaiset joutuivat kuitenkin pettymään. Bernadotte oli vapaa ruotsalaisista traditioista ja tarkasteli asioita strategin silmin. Hän havaitsi nopeasti Ruotsin

ongelmaksi alueellisen hajanaisuuden. Suomen ja Pommerin puolustamisen tähden valtakunta oli joutunut lukuisiin sotiin, jotka rasittivat köyhää ja harvaan asuttua maata. Viimeiset sodat Tanskaa ja Venäjää vastaan olivat vieneet valtakunnan perikadon partaalle. Tukholmasta katsoen Ahvenanmaalle asetunut ”ryssä” uhkasi Ruotsin pääkaupunkia.

Kokeneena sotilaana Bernadotte ymmärsi, ettei heikko Ruotsi kykene sotilaallisesti vastustamaan Venäjää. Hän näki tarpeelliseksi radikaalit muutokset ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Luonnollisten rajojen periaatteen mukaisesti kruununprinssi hyväksyi Ruotsin vanhan pyrkimyksen liittää Norja Tukholman valtikan alle, mutta oli samalla valmis luopumaan merentakaisista alueistaan. Tähän ajatukseen sopi jättää hyvästit Venäjän valloittamalle Suomelle.

Myös Venäjä oli valmis muutokseen. Kaikesta menestyksestä huolimatta se tunsu asemansa epävarmaksi. Pietarista katsoen tulevaisuus näytti turvattomalta, suorastaan pelottavalta. Luoteisrajan ja pääkaupungin turvallisuuden takaamiseen tarvittiin uudenlaista politiikkaa. Suomen valloitus ja väestön integroiminen keisarin alamaisiksi eivät riittäneet. Lopullisen ratkaisun aikaansaamiseksi oli muutettava Ruotsi. Siitä oli tehtävä ystävä ja sen ulkopoliittikan painopiste oli suunnattava länteen. Tukemalla Ruotsia Norjan valtaamisessa Venäjä pyrki vakauttamaan luoteisalueidensa turvallisuuden. Tämä sopi hyvin Ruotsin kruununperijälle, joka nopeasti nousi valtakunnan todelliseksi johtajaksi. (Ks. Talvitie 2002.)

Mikä oli Ruotsin uuden johtajan suhde Venäjään? Vuonna 1809 Bernadotte oli Pariisissa tutustunut eversti Aleksander Tšernyševiin, joka toimi Venäjän sotilastiedustelun organisoijana Ranskassa. Tšernyšev sai vähitellen käsityksen Venäjälle myönteisestä marsalkasta, joka kuului Napoleonin vastaiseen oppositioon.

Bernadotten tultua valituksi Ruotsin kruununperilliseksi, hän sanoi Tšernyševille:

En puhu teille ranskalaisena sotilaana, vaan teidän ja Venäjän ystävänä. Hallituksenne tulee kaikin mahdollisin keinoin hyödyntää seikkoja,

joita voi seurata nousustani Ruotsin valtaistuimelle. Tällainen politiikka on mitä hyödyllisintä ja tärkeintä, mikäli otaksutaan Venäjän joutuvan sotaa joko Ranskan tai Itävallan kanssa. Vakuutan, ettei pidä pelätä Ruotsin ryhtyvän hyökkäykseen sellaisen valtion puolesta, jota vastaan Venäjä taistelee. Tämä politiikka antaa suunnattoman edun siksi, että se mahdollistaa voiman keskittämisen yhteen kohteeseen. (Roginski 2012, 202.)

Venäjälle Bernadotten lausumaa voidaan pitää suorastaan ”taivaan lahjana”. Tšernyšev välitti tiedon ulkoministeri Nikolai Rumjantseville heinäkuussa 1810. Siksi onkin ymmärrettävää, ettei Aleksanteri ollut huolestunut Bernadotten valinnasta Ruotsin perintöprinsiksi. Bernadotten tultua Ruotsiin Aleksanteri ilmoitti Suomen kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille, ettei Ruotsin poliittinen tilanne aiheuta mitään erityistoimia. Aleksanteri halusi myös tutustua Bernadotten ja samalla vahvistaa valtioiden välisiä suhteita. Venäjän Tukholman lähettilään Peter van Suchtelenin välityksellä hän ehdotti tapaamista. Seuranneessa kirjeenvaihdossa sivuttiin viimeistä Ruotsin ja Venäjän välistä sotaa sekä Suomen asemaa. Sen mukaan luonnonolosuhteet liittivät Suomen Venäjään, ja sodan tulos oli seurannut luonnollista kehitystä. Aleksanterin ja venäläisten diplomaattien mielestä samoilla perusteilla Norjan tuli kuulua Ruotsiin. Norjan valloitus oli ollut Ruotsin tavoitteena vuosisatojen ajan, ja Venäjän ehdotus sai nopeasti tukea Ruotsin johtavissa piireissä. Keskeinen henkilö oli Ruotsin entinen Pietarin lähettiläs kenraali Curt von Stedingk, jonka mielestä Ruotsin olisi saatava lisää voimaa lännestä.

Venäjä ei tukenut Ruotsin tavoitteita pyyteettömästi. Se halusi turvata luoteisrajansa, etenkin kun oli tiedossa, että Napoleon valmisteli hyökkäystä Venäjälle. Tärkeänä liittolaisena Aleksanteri I piti Ruotsia, joka Bernadotten johdolla voisi pohjoisesta käsin tukea hyökkäystä. Napoleon lupasi tuen palkkioksi Suomen. Bernadotte puolestaan tiedusteli, suostuisiko Napoleon Norjan liittämiseen Ruotsiin. Jos Ranska tähän suostuisi, Ruotsi tukisi Napoleonin hyökkäystä Englantiin.

Venäjälle suuntautuvaa hyökkäystä Ruotsi ei tukisi missään tapauksessa. Napoleon ei suostunut ehtoihin ja hän piti Bernadottea petturina. (Ks. Villstrand 2012b, 330, Roginski, 262–266.)

Ratkaiseva käänne Ruotsin ja Ranskan suhteissa tapahtui Napoleonin joukkojen vallattua Ruotsin Pommerin tammikuussa 1812. Tämän seurauksena Venäjän ja Ruotsin suhteet lämpenivät edelleen, ja Bernadotte esitti Ruotsin ja Venäjän liiton solmimista. Ehdotuksen tärkeimpänä ehtona oli Venäjän takaus Norjan liittämiseksi Ruotsiin. Ruotsin esitys otettiin Pietarissa iloiten vastaan. Helmi- ja maaliskuussa 1812 Pietarissa käydyissä neuvotteluissa päästiin nopeasti sopimukseen, ja salainen Napoleonin vastainen liittosopimus allekirjoitettiin huhtikuussa. Siinä Ruotsi vahvisti luovuttaneensa Suomen Venäjälle. Ruotsin kannalta keskeistä oli Venäjän lupaus tukea Norjan liittämistä alueeseensa. Mikäli liittäminen tapahtuisi aseellisesti, Venäjä lupasi Ruotsille sotilaallista apua. Ruotsi puolestaan lupautui osallistumaan yhteiseen Ranskan vastaiseen sotaan, ja sotajoukon varustamiseksi Venäjä lupasi taloudellista tukea. (Ks. Roginski, 241–266.)

Tällä ns. Pietarin sopimuksella Venäjä turvasi luoteisrajansa ja sai alueidensa puolustamiseen lupauksen ruotsalaisista joukoista. Myöskään Ruotsi ei jäänyt osattomaksi. Norjan liittäminen valtakuntaan korvaisi Suomen menetyksen, ja Atlantti olisi Ruotsin luonnollinen raja lännessä.

Molempien sopijapuolten kannalta oli tärkeä Napoleonin leppymättömän vihollisen Englannin tuki. Sekä Venäjä että Ruotsi halusivat jo pelkästään taloudellisista syistä lopettaa Englannin vastaisen sotansa. Mannermaasulkemus oli pahasti häirinnyt Venäjän ja Ruotsin ulkomaankauppaa, ja voidakseen turvata Norjan liittämisen yhteytensä Ruotsi tarvitsi Englannin tuen. Siksi välittömästi Pietarin sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen aloitettiin rauhanneuvottelut, joiden keskeisenä käynnistäjänä oli Gustaf Mauritz Armfelt. Pitkällisten ja vaikeiden neuvottelun jälkeen kesäkuussa 1812 Venäjä, Ruotsi ja Englanti sopivat rauhasta ja pääsivät sopimukseen, jossa ne sitoutuivat Napoleonin

vastaiseen taisteluun.

Napoleonin hyökkäys Venäjälle kesäkuussa 1812 osoitti Pietarin sopimuksen hyödyn. Se antoi perustan molemminpuolisille toimille vihollisen hyökkäyksen varalta. Heinäkuussa Aleksanteri ilmaisi jo aiemmin esittämänsä toiveen tavata henkilökohtaisesti Ruotsin kruununprinssin. Kaarle Juhana oli valmis neuvotteluihin ja hallitsijat tapasivat toisensa ensimmäisen kerran Turussa elokuussa.

Molemmilla osapuolilla oli arvovaltaiset valtuuskunnat. Keisarin lisäksi Venäjän valtuuskuntaan kuuluivat mm. ulkoministeri Nikolai Rumjantsev, sotaministeri Aleksei Arakšejev, hoviministeri Nikolai Tolstoi, ja keisarin adjutantti, Pariisissa Bernadotteen tutustunut Aleksander Tšernyšev, Suomen kenraalikuvernööri Fabian Steinheil ja keisarin luottomieheksi kohonnut Gustaf Mauritz Armfelt. Ruotsin delegaatioon kuuluivat Kaarle Juhanan lisäksi kansleri Gustaf af Wetterstedt, kamariherra Magnus Brahe, sotamarsalkka Hans Henrik von Essen, kenraalit Carl Adlercreutz ja Hampus Mörner sekä kruununprinssin tärkein avustaja ja nuoruuden ystävä Louis Marie de Camps. Turkuun saapuivat myös Englannin Pietarin lähettiläs lordi William Cathcart ja Venäjän Tukholman lähettiläs Peter van Suchtelen.

Valtuuskuntien kokoonpano heijastaa Turun tapaamiselle asetettuja odotuksia. Kokous täytti Aleksanterin ja Kaarle Juhanan toiveet. Turussa vahvistettiin Pietarin liittosopimus sekä tehtiin siihen yksi kauaskantoinen lisäys. Allekirjoitettiin Romanovien ja Bernadottien välinen perhesopimus, jolla Venäjän hallitsija antoi tukensa Bernadottelle ja hänen perillisilleen Ruotsin kruunuun, vaikka Aleksanterin ja syrjäytetyn Kustaa IV:n puoliset olivat sisaruksia. Näin ”ranskalainen nousukas”, jona Bernadotte laajasti pidettiin, sai eurooppalaisen monarkin tuen. Aleksanteri tuki Bernadottea seuraavina vuosina ja Napoleonin kukistuttua ja Wienin kongressin päätyttyä Bernadotte oli ainoa vallankumouksen nostamista johtajista, joka säilytti asemansa.

Aleksanterin ja Kaarle Juhanan ystävyys herätti hämmennystä Euroopan aristokratian kes-

kuudessa. Tiedusteluihin siitä, miksi Aleksanteri tuki Bernadottea, keisari kertoi saamansa kasvatuksen perusteella arvostavansa ennen kaikkea ihmistä eikä arvonimiä ja perinteitä. Molemmilla oli myös sama geopoliittinen näkemys.

Jo ennen Turun tapaamista Venäjä oli joutunut Napoleonin hyökkäyksen kohteeksi ja tarvitsi Ruotsin tuen. Aleksanterin strategia perustui aikakaudelle ominaiseen perääntymis- ja viivytystaktiikkaan. Ruotsin armeija oli noudattanut samanlaista taktiikkaa vuosien 1808–1809 sodassa. Ruotsin asema oli huono, koska se joutui hajottamaan voimansa eri tahoilla. Talven tähden Ruotsi ei voinut käyttää tehokkainta asettaan eli laivastoa eikä voinut tuoda apua mm. Sveaborgille. Venäjän sodanjohto oli hyvin kokenutta ja se käytti talven luomia ankaria olosuhteita hyväkseen. Myös Venäjän laajuus suosi puolustajaa. Perääntyessään venäläiset lähestyivät ydinalueitaan ja turvautuivat maanmiehiinsä.

Tämä strategia oli tuhoisa hyökkääjälle. Ranskalaisten tavoitteena oli lyödä Venäjän armeija keskitetyssä suurtaistelussa. Keski-Euroopassa ranskalaiset olivat voittaneet vihollisensa suurissa kenttätaistelussa kuten Austerlitzissa. Venäläiset sen sijaan välttelivät taisteluita ja pyrkivät äkillisillä iskuilla häiritsemään ranskalaisten etenemistä. Hyökkääjälle eteneminen syvälle Venäjälle oli hyvin kuluttavaa, ja kylmyyteen tottuneet venäläiset tiesivät syksyn ja pakkasen olevan puolellaan. Perääntyminen rasitti myös Venäjää, eikä sen etujen mukaista ollut perääntyä loputtomasti. Perääntyvää puolustajaa tukisi hyvin Napoleonin armeijaan kohdistuva sivustahyökkäys. Ruotsin tuki turvaisi liittolaisten kuljetukset Itämerellä eikä Venäjän tarvitsisi erikseen varmistaa rannikoitaan.

Turun sopimuksen perusteella Venäjän ja Ruotsin piti ryhtyä yhdessä sotimaan Napoleonin vastaan. Valmisteluihin ryhdyttiin molemmissa maissa, mutta ranskalaisten etenemisnopeus yllätti osapuolet. Napoleonin tultua Moskovaan Aleksanteri lähetti Kaarle Juhanelle viestin pyytäen siirtämään joukkojen lähettämistä. Käytännössä tämä merkitsi, ettei joukkoja voitu kuljettaa Itämerellä myöhäisen syksyn tähden.

Toisaalta ongelmana oli jatkuva sotatila Ruotsin ja Tanskan välillä. Englanti ei myöskään ollut antanut tukea Norjan valtaamiselle. Englanti odotti Ruotsin aktiivista osallistumista Napoleonin kukistamiseen. Ruotsi puolestaan odotti Englannilta taloudellista tukea. Maaliskuussa 1813 Iso-Britannia ja Ruotsi pääsivät sopimukseen, jossa Ruotsi lupautui lähettämään joukkoja Napoleonin vastaan, ja Iso-Britannia lupautui tukemaan Norjan liittämistä Ruotsiin.

Ruotsalaiset nousivat maihin Pommerissa, ja Kaarle Juhana tuli suuren liittokunnan pohjoisen armeijan komentaja, joka ansioitui Napoleonin ja Tanskan armeijan vastaisissa taisteluissa. Aleksanteri tuki häntä tammikuussa 1814 solmitussa Kielin rauhassa, jossa Tanska pakotettiin luovuttamaan Norja Ruotsille. Vuoden 1812 sopimuksen perusteella Venäjä lupasi myös aseellista apua, mikäli norjalaiset ryhtyisivät vastarintaan. Venäjän apua ei tarvittu, sillä Kaarle Juhanan joukot kukistivat nopeasti norjalaisten vastarinnan.

Norjaa ei alistettu voittomaana, vaan Ruotsin ja Norja yhdistettiin personaaliunionilla. Kaarle Juhanan suhde Norjaan muistutti Aleksanterin suhdetta Suomeen. Molemmat ruhtinaat pyrkivät luonnollisiin rajoihin sekä sotilaallisesti että rauhanomaisesti. Jälkimmäinen menetelmä oli kauaskantoisempi.

Klingen (2009) mukaan Aleksanteri esiintyi voittajana lempeän jalomielisesti. Tullessaan joukkoineen Pariisiin hän ei nöyryyttänyt voittettuja ja hyväksyi Ranskalle luonnolliset rajat. Ranskan katsottiin rajoittuvan Reiniin, Alppeihin ja Pyreneitten vuoristoon.

Turun tapaaminen loi pohjan seuraavan vuosisadan Itämeren politiikalle. Venäjän suhteet Ruotsiin olivat ystävällisesti eikä se suunnitellut aggressiivisia toimia sitä vastaan. Myös Ruotsi harjoitti ystävällistä Venäjän politiikkaa ja kieltäytyi liittymästä Krimin sodan aikana Venäjän vihollisiin. Strateginen tilanne muuttui vähitellen Saksan keisarikunnan perustamisen myötä. Siitä huolimatta Venäjän ja Ruotsin suhteet pysyivät niin vakaina, että 1900-luvun alun suomalaiset separatistit saivat tyytyä Ruotsin hallituksen

nuivaan kohteluun. Voidaankin sanoa, että vasta ensimmäinen maailmansota ja Venäjän vallankumous rikkoivat Itämeren alueen harmonian, jonka Aleksanteri I ja Kaarle Juhana rakensivat geopoliittiselle realismille.

Aleksanteri ei koskaan unohtanut Suomea ja Turkua. Vuoden 1812 vierailun aikana hän kävi yliopistolla tutustuen esimerkiksi rakenteilla olevaan Akatemiataloon. Valistushallitsijana hän lisäsi huomattavasti yliopiston määrärahoja ja

lahjoitti pronssisen rintakuvansa valmistuneelle Akatemiatalolle. Euroopan rauhan vakiinnuttua Aleksanteri matkusteli laajasti valtakunnassaan. Vuonna 1819 hän teki pitkän kiertomatkan Suomessa ja vieraili myös Turussa. Tuolloin hän ilmoitti tyytyväisyytensä Suomessa ja Turussa tapahtuneeseen kehitykseen. Turkulaiset saavat olla ylpeitä Aurajoen rannalle pystytetystä Aleksanterin ja hänen kumppaninsa patsaasta.

Lähteet

- Klinge, Matti (2009), *Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795-1815*. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Jussi T. & Wolke, Lars Ericson & Pylkkänen, Ali (toim., 2008), *Suomen sodan historia 1808–1809*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roginski, Vadim (2012), *Borba za Skandinaviju. Meždunarodnyje otnošenija na Severe Evropy v epohu Napoleonovskih voin 1805-1815*. Moskva.
- Talvitie, Heikki (2002), Ruotsin vuoden 1812 politiikka. – *Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Toim. Tapani Suominen. Helsinki: Otava.
- Villstrand, Nils Erik (2012a), *Furstar och folk i Åbo 1812*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis
- Villstrand, Nils Erik (2012b), *Valtakunnanosa. Suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560-1812*. Suom. Jussi T. Lappalainen ja Hannes Virrankoski. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.